

DOI: 10.21005/pif.2025.61.B-02

PRESERVATION OF SACRED MONUMENTS LISTED IN THE REGISTER – A CASE STUDY OF THE PARISH CHURCH OF ST. THOMAS THE APOSTLE IN RUNOWO

OCHRONA ZABYTKÓW SAKRALNYCH WPISANYCH DO REJESTRU – STUDIUM PRZYPADKU KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

Aleksandra Kasper-Solakiewicz

mgr inż. arch.

Author's Orcid number: 0009-0005-6076-8091

Przedsiębiorstwo Wielobranżowe Usługi-Handel Zieliński, Poland

ABSTRACT, POLAND

In this paper, the author wishes to focus on the benefits of preservation over monuments of a sacred purpose. In the comprehensive analytical considerations, attention was focused mainly on the historic tissue with features similar to the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo, the subject of the detailed study. Consideration was given to the time of construction, architectural style, form of protection and location, which the author reduced to the West Pomerania. The author, based on a case study, described not only the history of the building, but also current efforts to preserve it.

Key words: church, conservation, monument, preservation, reconstruction, register of monuments, West Pomerania.

STRESZCZENIE

W niniejszym opracowaniu autor pragnie skupić się na korzyściach, wynikających z ochrony nad zabytkami o charakterze sakralnym. W kompleksowych analitycznych rozważaniach skoncentrowano uwagę głównie na tkance zabytkowej o cechach zbliżonych do kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie, stanowiącego przedmiot szczegółowego opracowania, tj. czas powstania, styl architektoniczny, forma ochrony oraz lokalizacja, którą autor ograniczył do województwa zachodniopomorskiego. Autor, opierając się na studium konkretnego przypadku, opisał nie tylko historię obiektu, ale również współczesne działania, których celem jest jego ochrona.

Słowa kluczowe: konserwacja zabytków, kościół, ochrona, przebudowa, rejestr zabytków, województwo zachodniopomorskie, zabytek.

1. INTRODUCTION

Sacred monuments are one of the most valuable groups of historic resources in the West Pomeranian region, which prides itself on objects from as early as the Middle Ages, dating back as far as the 13th century. Such facilities undoubtedly enrich and at the same time make the area of the province and the district itself more attractive not only for tourism, but especially in terms of landscape and cultural heritage. In the context of religious architectural monuments, one can encounter both larger monastic establishments and individual churches in towns and villages.

The preservation of this heritage is a crucial activity, aimed at prolonging the material value of historical monuments and thus enabling cognition and studies of such objects.

Most of the sacred monuments in the West Pomeranian region are owned by the church, and as a result, their care is mainly exercised by those who represent it. The protection and care of these objects is usually limited to preventive maintenance, which aims to prevent and slow the action of destructive processes. (Rouba B. 2000).

Poland has a number of legal regulations protecting cultural heritage, including, among others, the Constitution of the Republic of Poland, as well as the Act on the protection and care of historical monuments of July 23, 2003, which sets out in detail the principles of the most varied activities undertaken to care for the historic heritage. According to this law, the forms of monument protection are:

- entry in the register of monuments,
- registered on the Heritage Treasures List,
- recognition as a historical monument,
- creation of a cultural park,
- protection arrangements in the local spatial development plan or in the decision to establish the location of a public purpose investment, the decision on development conditions, the decision to authorize the implementation of a road investment, the decision to establish the location of a railroad line or the decision to authorize the implementation of an investment in a public use airport (Article 7, Act of 2003).

Such forms of protection allow to maintain control over the objects covered by them. As a result, depending on the way the monument is supervised, every action taken by the investor in the context of work on the historic monument is controlled by the proper conservation organizations, which ensure that the structure and value of such objects are not damaged.

It should be remembered that every monument is a very important witness to history and cultural heritage and should be cared for and protected in every way. The protection of such buildings is not limited to the maintenance and restoration of the resulting defects in the historic fabric, but the public should also be made aware of the uniqueness and value of these buildings, which will consequently lead to an attachment and desire to care for them. (Paszkowski M. 2018).

This study focuses mainly on buildings erected between 1000 and 1400, which are already characterized by an unusually long period of existence. Such objects have extraordinary historical value, which requires ongoing maintenance in order to preserve that value. The author of the study would like to focus on the analysis of the protection of such sacred objects listed in the register of monuments, based on the study of the specific case of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo.

2. METHODS AND MATERIALS

The author of the study conducted a research analysis to determine the state of preservation and the quantitative stock of monuments with similar characteristics, i.e. the form of protection, time of construction and architectural style. The study analyzed the area of the West Pomeranian province. The analysis was carried out on the basis of archival, cartographic and photographic materials made available on the website zabytek.pl, the creation of which was realized within the framework

of the Project Digitalization and access to digital cultural assets - monuments and war graves and cemeteries co-financed by the European Regional Development Fund.

In the following part of the study, concerning the study of the specific case of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo, the author of the study analyzed and described both the existing condition of the building and the construction work undertaken to protect the monument, based on the project documentation, prepared by Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg. The author also gave an overview of the state of the architectural structure before the construction work was carried out.

3. ANALYZE OF THE NUMBER OF MONUMENTS OF SACRED ARCHITECTURE IN THE WEST POMERANIA AND THE LOBEZ COUNTY FROM THE MEDIEVAL PERIOD

The author, within the framework of this study, conducted an analysis of the number with an indication of the state of preservation of sacred architectural monuments throughout the West Pomeranian province, including within the boundaries of Lobeż county. There is located the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo, which is the subject of the detailed study.

The analysis includes objects that were built between 1000 and 1400, and thus represent similar stylistic features (Gothic or Romanesque). The monuments were included with an identical form of protection- entered in the register of monuments, corresponding to the object that is the subject of this study.

The purpose of the survey was to indicate the number and state of preservation of sacred monuments.

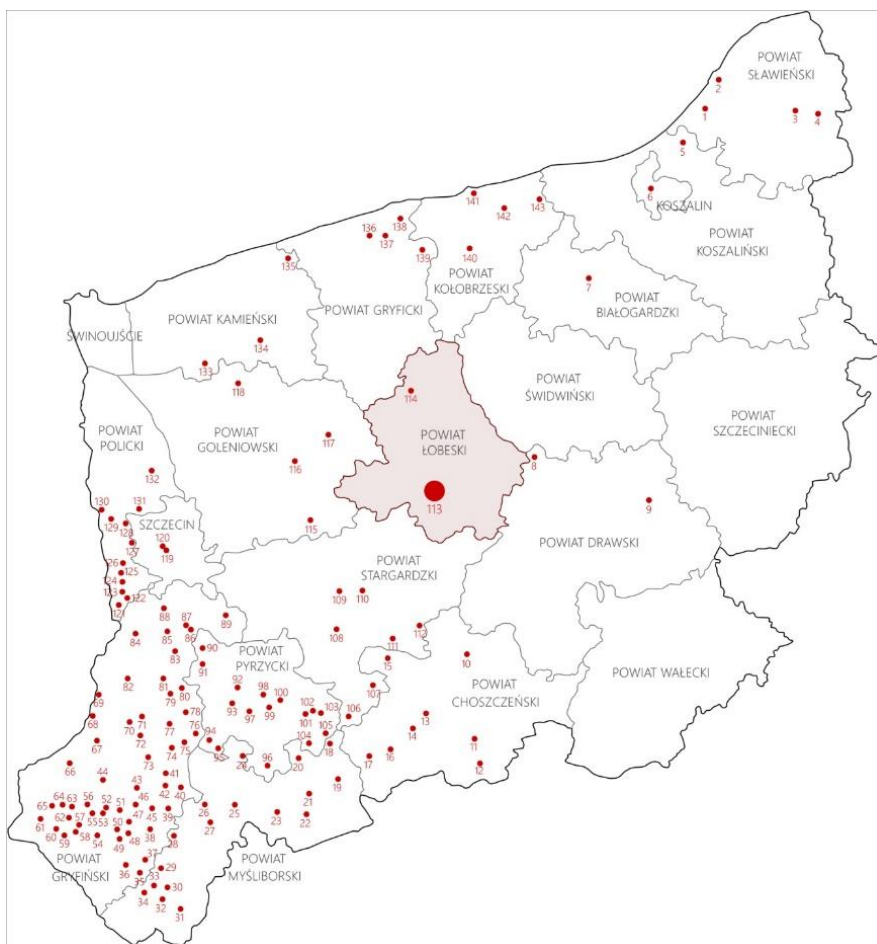

Fig. 1. Diagram of the map of the West Pomerania with marked monuments of sacred architecture, created in the years 1000-1400. Source: own work

Ryc. 1. Schemat mapy województwa zachodniopomorskiego z oznaczonymi zabytkami architektury sakralnej, powstałych w latach 1000-1400r. Źródło: Opracowanie własne

Tab. 1. Comparative analysis of sacred architectural monuments on the territory of the West Pomeranian with regard to their state of preservation (zabytek.pl). Source: own work.

SŁAWIEŃSKI COUNTY					
SIGN	LOCATION	MONUMENT	DATE OF CONSTRUCTION	STYLE	STATE OF PRESERVATION
1	Bukowo Morskie	Roman Catholic Church, now Polish Catholic Church of the Sacred Heart of Jesus	14th century	gothic	good
2	Darłowo	Parish church of Our Lady of Czestochowa	14th century	gothic/baroque	good
3	Sławno	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	1331	gothic	good
4	Tychowo	Filial church of Our Lady Queen of Poland	14th century	gothic	bad - leaking roof sheathing, poor condition of ceilings
KOSZALIŃSKI COUNTY					
5	Iwęcino	Filial church of Our Lady Queen of Poland	14th century	gothic	good
KOSZALIN - CITY WITH DISTRICT RIGHTS					
6	Koszalin	Cathedral Church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary	14th century	gothic	good
BIAŁOGARDZKI COUNTY					
7	Białogard	St. George's filial church	14th century	gothic/neo-gothic	good
DRAWSKI COUNTY					
8	Łabędzie	Parish church of St. Michael the Archangel	13th-14th c.	unknown	good
9	Czaplinek	Holy Trinity Parish Church	15th century, 1753	gothic	fairly good - visible cracks in the walls
CHOSZCZEŃSKI COUNTY					
10	Lubieniów	St. Joseph Church	14th c. XIX century, rebuilt 1977	gothic	fairly good - visible sagging of ceiling beams and dampness of walls
11	Zieleniewo	St. Hedwig's parish church	13th-14th century	gothic	fairly good - partially destroyed roof trusses
12	Bierzwnik	Church, now parish church of Our Lady of the Scapular	1347-1355	gothic	good - partially rebuilt
13	Raduń	Filial church of Our Lady of the Scapular	13th/14th century, 2nd half of 19th century	gothic	good - secondary plasters with improper texture
14	Żeńsko	Filial church of Our Lady of Czestochowa	2nd half of the 13th century, 14th century, 16th century, 1st half of the 18th century	gothic	good - weakened stone wall construction
15	Radaczewo	Church ruin	14th century	gothic	unprotected ruin, preserved perimeter walls with numerous cavities
16	Przekolno	Filial church of Our Lady Queen of Poland	13th century, 1479, 19th century	gothic	bad - foundations of the eastern elevation are settling, numerous cracks in the walls and dampness
17	Pelczyce	Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	2nd half of 13th century, 15th century, 18th century	unknown	good
MYŚLIBORSKI COUNTY					
18	Równo	Church ruins	4th quarter of the 13th century	gothic	preserved perimeter walls, danger of collapse, interior cluttered and overgrown, surroundings neglected
19	Barlinek	Parish Church of the Immaculate Heart of the Blessed Virgin Mary	14th, 15th centuries, 1853-1861	gothic	very good
20	Dziedzice	St. Andrew's filial church	13th/14th century, 18th and mid-19th centuries	gothic	very good
21	Rychnów	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	1st half of the 14th century, 16th century	unknown	fairly good - roof in unsatisfactory condition
22	Karsko	St. Anthony's filial church	2nd half of 13th century, 19th century	gothic	fairly good - damaged roofing, damaged parts of walls
23	Nowogródek Pomorski	Parish church of Our Lady Queen of Poland	13th, 18th century	unknown	fairly good - damaged roofing
24	Derczewo	Filial church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	3rd quarter of the 13th century, 17th, 19th centuries	gothic	fairly good - roofing with poor condition
25	Myślibórz	Holy Cross Church, now a community center	4th quarter of the 13th century, 1639, 1732-1738, 1773, 1927-1928	gothic	good - partially obliterated original architectural features of the object

26	Czerników	St. Theresa's branch church	2nd half of 13th century, 19th century	romanesque	good
27	Roścín	Church, now granary	2nd half of 13th century, 15th century	early gothic	very bad - perimeter walls cracked and soggy
28	Warnice	St. Joseph Parish Church	14th century, 1858	gothic	good
29	Smolnica	Filial church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	3rd quarter of the 13th century	early gothic	good - vertical crack on south elevation of tower
30	Oborzany	Filial church of the Holy Cross	14th century, 1712	gothic	good - roofing damaged
31	Cychry	Parish church of St. Stanislaus the Bishop	13th, 18th, 19th centuries	romanesque/neoromanesque	fairly good - dampness and salinity of walls
32	Dragomyśl	The filial church of Our Lady Help of the Faithful	13th, 19th century	gothic/neo-gothic	good
33	Wysoka	St. Theresa's branch church	14th/15th century, 18th, 19th century	gothic	fairly good- damaged roofing
34	Boleszkowice	Evangelical church, now Roman Catholic parish church of St. Anthony of Padua	14th century, 19th century	neo-gothic	good
GRYFIŃSKI COUNTY					
35	Troszyn	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	13th century, 1873-1876	gothic/neo-gothic	dgood
36	Mieszkowice	Parish church of the Transfiguration of the Lord	2nd half of the 13th-15th centuries	gothic/neo-gothic	very good
37	Zielin	Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	14th century	gothic	fairly good
38	Chełm Dolny	Filial church of the Sacred Heart of Jesus	2nd half of the 13th century, 1908	unknown	bad- unprotected walls and roof trusses, cracks and cavities in walls
39	Piasieczno	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	late 13th century, 1875	unknown	fairly good - structure in safe condition, sacristy in poor condition - cracks on walls, cracks in ceiling
40	Góralice	Parish church of St. Stanislaus the Bishop	2nd half of the 13th century, 1873-1875	unknown	fairly good
41	Strzeszów	Filial church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	2nd half of the 13th century, 1897	gothic	fairly good - dampness of walls
42	Trzczańsko-Zdrój	Parish church of Our Lady of Perpetual Help	ca. 1260-1280, ca. 1332, 15th century, 1883-1894	early gothic, late gothic, 19th century	good
43	Rosnowo	Filial church of Christ the King	2nd half of 13th century, 1716, 1897	gothic	fairly good - damaged walls
44	Chojna	Church, now Parish Church of the Holy Trinity	1290-1388	gothic	good
45	Gogolice	Church of Our Lady of Czestochowa	late 13th century, 1st half of 18th century, 1876	gothic	fairly good- in the north walls light damage
46	Brwice	St. Anthony Parish Church	2nd half of the 13th century	gothic	good
47	Narost	Filial church of the Blessed Virgin Mary Queen of Poland	13th century, 19th century	unknown	good
48	Białęgi	Filial church of St. Andrew the Apostle	13th/14th century	unknown	bad - falls into disrepair
49	Goszków	Filial church of St. John the Baptist	2nd half of the 13th century	gothic	fairly good - visible light cracks in walls, roof trusses in poor condition
50	Witnica	Parish Church of Christ the King	13th/14th century, 19th century	unknown	good
51	Jelenin	Filial church of Our Lady of the Scapular	12th century, 19th-20th century	gothic	very good
52	Godków	St. Maximilian Kolbe parish church	14th-15th centuries	gothic/neo-Gothic	quite good - fungus in the ground level
53	Mirowo	St. Adalbert's filial church	13th century, 15th century, early 18th century	gothic	good
54	Moryń	Holy Spirit Parish Church	13th-14th century	gothic, late baroque	good
55	Dolsko	St. Elizabeth of Hungary branch church	3rd quarter of the 13th century, 16th, 18th, 19th centuries	gothic	good
56	Mętno	Filial church of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary	13th century	gothic	good
57	Stare Objezierze	Filial church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	2nd half of the 13th century, 1910	gothic/baroque	good
58	Nowe Objezierze	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	2nd half of 13th c., 1898-1902	gothic/neo-gothic	fairly good - on the walls of the sacristy numerous cracks and scratches of the walls
59	Żelichów	Filial church of Our Lady Queen of	2nd half of the 13th	early gothic	fairly good - minor cracks

Poland		century	visible above window openings
60	Golice	Filial church of St. James the Apostle 3rd quarter of the 13th century	gothic good
61	Cedynia	Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary 3rd quarter of the 13th century	gothic, late gothic good
62	Orzechów	Filial church of St. John the Baptist 13th/14th century	gothic fairly good - soggy cornices, tower walls in poor condition
63	Łukowice	Church - a ruin 1st half of the 14th century	gothic ruin - preserved foundations, damaged perimeter walls, portal in the north wall partially preserved
64	Czachów	Parish Church of Our Lady of Czestochowa 2nd half of the 13th century	gothic fairly good - leaking roofing, tower structure in poor condition
65	Lubiechów Górny	St. Joseph the Worker filial church 2nd half of the 13th century	early gothic, northern neo-renaissance fairly good - walls slightly damp, roofing in very poor condition
66	Krzymów	St. Joseph's filial church 2nd half of 13th century, 15th century, 1872	gothic fairly good - the top of the tower is missing
67	Garnowo	The filial church of Our Lady Help of the Faithful 13th/14th century	gothic good
68	Ognica	Church - a ruin 14th century	gothic ruin
69	Widuchowa	Parish Church of the Sacred Heart of Jesus 13th century, 1700, early 18th century	gothic fairly good - extensively rebuilt
70	Kłodowo	Filial church of Our Lady of Czestochowa 14th/15th century, 17th century	gothic fairly good - roofing leaks, roof trusses at risk of dampness
71	Żarczyn	St. Stanislaus filial church 4th quarter of the 13th century	gothic good
72	Żelechowo	Filial church of the Visitation of the Blessed Virgin Mary 13th/14th century, 18th century, 1880	gothic fairly good
73	Grzybno	Filial church of St. Anthony of Padua 13th century, early 18th century	romanesque good
74	Swobnica	St. Casimir's parish church 1234-1250, 1886, 1903	unknown good
75	Górnowo	Church of the Sacred Heart of Jesus 14th century, 15th, 18th, 19th century	unknown fairly good - lower parts of walls soggy
76	Piasieczno	Filial church of Our Lady Queen of the Holy Rosary 13th century, 1st half of 16th century, 19th century	transitional/baroque good
77	Baniewice	Filial church of the Sacred Heart of Jesus 2nd half of 13th century, 18th, 19th century, 1977	gothic, lost style features good
78	Banie	Parish Church of Our Lady Help of the Faithful 1240-1250, 15th, 17th, 19th centuries	romanesque good
79	Lubanowo	Parish Church of Christ the King 13th century, 18th century	romanesque fairly good
80	Sosnowo	The filial church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary 2nd half of 13th century, late 19th century	unknown very good - rebuilt from the ruins
81	Rożnowo	Filial church of Our Lady of Czestochowa 15th-16th centuries, 18th century	unknown good - rebuilt from the ruins
82	Pacholęta	Filial church of St. John the Baptist 13th century, 15th/16th century, 17th century	gothic/baroque good
83	Sobieradz	The filial church of the Immaculate Heart of Mary 2nd half of 13th century, 15th, 19th century	unknown fairly good - visible cracks in the masonry
84	Gryfino	Parish church of St. Nicholas, ob. Nativity of the Blessed Virgin Mary 3rd quarter of 13th century, 14th-15th century	gothic/baroque fairly good - visible cavities in walls, damaged roofing
85	Gardno	Parish Church of Our Lady of the Rosary 13th century, 1893, 1978	romanesque good
86	Kartno	Filial church of the Elevation of the Cross 13th century	romanesque/baroque fairly good - poor technical condition of roofing
87	Żeliszawiec	Filial church of the Blessed Virgin Mary Mother of the Church 13th century	gothic good
88	Chlebowo	Roman Catholic filial church of St. Hubert 14th-15th centuries, 2nd half of 16th century	gothic good
89	Kolbacz	Post-Cistercian church, Parish Church of the Sacred Heart of Jesus 1210-1347	gothic fairly good - loss of bricks in perimeter walls, soggy wooden structure, leaking roofing

PYRZYCKI COUNTY					
90	Babin	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	2nd half of 14th century, 1856	gothic/neo-romanesque	very good
91	Bielice	Church of Our Lady Queen of Poland	15th century, 2nd half of 19th century	gothic	fairly good - flashings and plaster in poor condition
92	Pyrzyce	Poaugustinian church, Parish Church of the Blessed Virgin Mary of Sorrows	1260	early gothic	good
93	Nowielin	Filial church of the Immaculate Heart of the Blessed Virgin Mary	2nd half of 13th century, ca. 1500	gothic/late gothic	fairly good - losses in roofing, dampness in walls and ceilings
94	Tetyń	Parish church of Our Lady Queen of Poland	2nd half of the 13th century	romanesque	good
95	Załęże	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	13th century	unknown	fairly good
96	Lipiany	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	13th century, 2nd half of 19th century	gothic/neo-gothic	good
97	Pstrowice	St. Maximilian Kolbe branch church	ca. 1400r, 1875 (tower), 1902	late gothic/neo-renaissance	average good - visible crumbling of brick tissue, losses in roofing
98	Mechowo	Filial church of St. Michael the Archangel, formerly St. Isidore	13th century, 1861, 1930	gothic	fairly good - leaking roofing, visible dampness in ceiling and wall
99	Letnin	Filial church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	13th century, 18th century	romanesque/gothic	fairly good
100	Brzesko	Parish Church of the Nativity of the Blessed Virgin Mary	13th century, 1817, 1870	gothic	good
101	Przelewice	Parish church of Our Lady Queen of Poland	13th century, 1st half of 18th century, early 20th century	romanesque/late baroque	fairly good - leaking roofing
102	Kłodzino	St. Anthony of Padua filial church	15th-16th centuries	gothic	fairly good - visible crack in east wall, leaking roofing
103	Rosiny	Parish church of St. Michael the Archangel	2nd half of the 13th century, 1734	gothic/baroque	fairly good
104	Jesionowo	St. Florian's filial church	13th century, 1872	unknown	good
105	Laskowo	Filial church of the Sacred Heart of Jesus	2nd half of the 13th century	unknown	fairly good - visible cracks in walls, dampness
STARGARDZKI COUNTY					
106	Warszyn	St. Anthony's filial church	13th century	early gothic	fairly good - visible scratches on walls, losses in roofing
107	Ziemomyśl	Church ruin	13th century	early gothic	ruin - preserved perimeter walls and the lower part of the tower
108	Krąpiel	St. Maximilian Maria Kolbe Church	2nd half of the 13th century	gothic	good
109	Dalewo	Church ruin	15th century, 1817, 1912	gothic	Ruin - fragmentary preserved walls to a height of about 4.5m, slipping walls
110	Marianowo	Church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary	14th century	gothic	fairly good
111	Suchanówko	Filial church of Christ the King	13th century, 18th-19th century	gothic	fairly good
ŁOBESKI COUNTY					
113	Runowo	Parish Church of St. Thomas the Apostle	14th/15th century, 19th century, tower 1882	gothic/neo-gothic	very good
114	Resko	Parish church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary	ca. 1400s, early 16th century, 1882	gothic	good
GOLENIOWSKI COUNTY					
115	Maszewo	Parish Church of Our Lady of Czestochowa	13th century, 14th century, 15th century, 1821-1822	gothic	fairly good - visible damage to the facade in places
116	Osina	Parish church of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary	14th c., XIX century	gothic	very good
117	Nowogard	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	1st half of 14th century, 15th century, 1686, 19th century, 1916, 1928-1931	gothic	good
118	Przybiernów	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	2nd half of the 15th century	late gothic/baroque	fairly good - deflected ceiling over the nave, leaking roofing
SZCZECIN-CITY WITH COUNTY RIGHTS					
119	Szczecin	Franciscan monastery church, Parish church of St. John the Evangelist	13th/14th century	gothic	fairly good- structure stable, leaking roofing, cavities in facades

120	Szczecin	Parish church, Archcathedral Basilica of St. James the Apostle	13th/15th century	gothic	good
POLICKI COUNTY					
121	Kamieniec	Corpus Christi filial church	2nd half of the 13th century	gothic	good
122	Moczyły	Church ruin	2nd half of the 13th century	unknown	ruin - preserved foundations and retaining walls, neglected area
123	Kołbaskowo	Holy Trinity Parish Church	1st half of 14th century, 1871	unknown	fairly good - visible dampness of external walls
124	Smolećcin	Church ruin	2nd half of the 13th century	gothic	ruin - preserved foundations and perimeter walls, neglected area
125	Karwowo	Church ruin	13th century, 1896	unknown	ruin - outer stone walls preserved, upper parts of walls with numerous cavities, neglected area
126	Będargowo	Church of the Blessed Virgin Mary Help of the Faithful	13th century, 18th century, 19th century	unknown	good
127	Mierzyn	Parish Church of Our Lady of Sorrows	2nd half of the 13th century	unknown	good
128	Wolczkowo	The parish church of Our Lady of the Scapular	13th century	late gothic	good
129	Dobra	Parish Church of Our Lady Queen of the World	2nd half of the 13th century	gothic	fairly good - poor condition of masonry of annexes
130	Buk	St. Anthony's filial church	13th century	unknown	bad - damaged east gable and west elevation, poor condition of floor
131	Pilchowo	Parish Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	13th/14th century	neo-romanesque	good
132	Police	Church, Parish Church of St. Apostles Peter and Paul	1st half of 14th century, 15th century	gothic	fairly good - in the buttresses visible cavities, dampness of the walls
KAMIENSKI COUNTY					
133	Koniewo	Filial church of Our Lady of Czestochowa	1st half of 16th century, 2nd half of 17th century, 1749-1751	gothic	good - in the lower part of the walls visible dampness
134	Kozielice	Parish Church of Christ the King	14th c., XIX century, tower XIV century, XIX century	gothic/baroque	good
135	Gostyń	Relics of the church	lack of data	lack of data	lack of data
GRYFICKI COUNTY					
136	Sadlno	Filial church of Our Lady of Czestochowa	4th quarter of 13th century, 15th century, 1622	gothic	good
137	Trzebiatów	Parish Church of the Motherhood of the Blessed Virgin Mary	1st half of the 14th century	gothic	good
138	Roby	Filial church of the Immaculate Heart of the Blessed Virgin Mary	XV century, tower- XVII century	gothic	good
139	Gosław	Parish Church of Christ the King	4th quarter of 13th century, 15th century, 1757, early 20th century	late romanesque/gothic	good
KOŁOBRZESKI COUNTY					
141	Nieżyn	Filial church of St. John the Baptist	12th century, 1600, 19th century	romanesque	bad - exterior walls soggy, tower needs maintenance
142	Kołobrzeg	Cathedral Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	13th-15th centuries	gothic	very good
143	Czernin	Filial church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary	14th-15th centuries	gothic	lack of data
144	Rusowo	Filial church of Our Lady of the Rosary	14th century	gothic	fairly good - vestry in poor condition

As a result of the survey, it can be concluded that in the West Pomeranian region there are 144 historic buildings with a sacred function, created in the 13th or 14th century and included in the register of monuments, which is a form of protection, administered by the provincial conservator of monuments. Most of the sacred buildings subjected to the analysis are in a fairly good state of preservation, allowing modern use of these objects, but requiring ongoing maintenance and repair work. Nevertheless, there are only seven objects that boast a very good state of preservation. Among the monuments analyzed are also building structures falling into ruin. Compared to all the analyzed buildings, the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo comes out exceptional-

ly well. Undoubtedly, this state of things was influenced by the renovation of the main nave and tower of the church carried out from 2009 to 2014.

The listed monuments, in addition to their many artistic, historical and scientific values, are characterized primarily by their sacred value. Accordingly, the protection of such objects involves not only compliance with public law, but also consideration of canon law and church administrative law. The church, by virtue of its custody and ownership of these buildings, is obliged to provide proper protection and care for them, while the state, by virtue of its entry in the register of monuments, has the right to interfere and supervise any activities undertaken at these buildings. This constitutes a kind of cooperation between representatives of the state administration, local government and the church. (Bijak P. 2019).

The most common damages to sacred buildings are cavities, scratches and cracks in the masonry, dampness of the exterior walls, which are mainly caused by the lack of adequate moisture proofing. (Paszkowski M. 2018). The most destructive factors that adversely affect the architectural structure of a monument are natural processes, i.e. sunlight, temperature, water, humidity or biological hazards. In the main, the external environment is the cause of damage and degradation of sacred monuments. These circumstances, which we are unable to prevent in any way, lead to cracks, scratches, salinization and dampness of the exterior walls, cavities in the roof sheathing and damage to the roof trusses. In addition to natural factors, the state of preservation of sacred monuments is also affected by human activity, which in many cases, due to ignorance and lack of knowledge of conservation methods, has a destructive effect on them. Such activities include cleaning old brick walls by sanding, laying sealed marble floors in soggy buildings, mishandling installations or using unsuitable types of paint. (Rouba B. 2000).

4. CHARACTERISTICS OF THE LOCATION OF THE PARISH CHURCH OF ST. THOMAS THE APOSTLE IN RUNOWO

The parish church of St. Thomas the Apostle, which is the subject of the detailed study, is located (Archiwa2.wegorzyno.pl 2018) in the village of Runowo, West Pomerania, Lobeż County, in the municipality of Węgorzyno. The Reska Eel River, a tributary of the larger Rega River, flows near the small village. The village is relatively well connected to other places. It is crossed by roads from the village of Chwarstno, located to the southwest, and from Winniki, which can be accessed from state road 20. It is also possible to reach the village from the east, taking the Połchowska street, leading from Węgorzyno, and from Runowo Pomorskie, through which runs a railroad network together with a railroad station. The village of Runowo is relatively small, with a population of about 340.

Runowo (German: Ruhnow) is a former Pomeranian village, part of the fiefdom of the von Wedel knightly family (Engel G. 1981). In the 14th century it was sold to the Rode family, and in 1804 it was again in the possession of the von Wedel family. The earliest mention of the village dates back to 1333 (Kubiak T. 1992).

The building plot on which the parish church of St. Thomas the Apostle is located is at the crossroads leading to the village. On the northern side, the boundary of the plot is marked by a rather deep riverbed, which runs along a river stream. The building is a specially valuable object in the area, which undoubtedly also makes the Lobeż County area more attractive.

To the south, the site is adjacent to a second historic complex, which is a manor park, probably created in the early 19th century. The park once housed a palace, which was demolished and traces of its existence have been completely erased. Today the park is in a rather neglected state. The former layout of pedestrian alleys has been lost, and the original English style of the park has lost its former elegance (Engel G. 1981).

All of these elements undoubtedly benefit the location of the facility that is the subject of this study.

Fig. 2. F Diagram of the location of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo. Source: google maps / own work

Ryc. 2. Schemat lokalizacji kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie. Źródło: google maps / opracowanie własne

5. HISTORY OF THE PARISH CHURCH OF ST. THOMAS THE APOSTLE IN RUNOWO

The object, subject to detailed evaluation, is a historic building of a religious character, erected at the turn of the 14th and 15th centuries and remodeled in the 19th century. The church was established as a catholic building and continues to serve this function to this day. The creation of the building can be attributed to the van Rode family, whose members, including Michael Rode, were also the founders of the historic interior components. Until 1625, the church was under the patronage of Joseph Bork, which resulted from the ownership and usage rights of the church institution. When he passed away that year, the fief rights to the village were divided among various inheritors. At the beginning of the 19th century, it returned to the ownership of the original owners of the von Wedel knightly family. A peasant village was established, which consequently gave the church equal protection from the peasants and the court (Kubiak T. 1992).. The object is currently under the care of the Szczecińsko-Kamieńska Archdiocese. The church belongs to the Lobez deanery and is the main object of the Runowo area.

6. STAGES OF CONVERSION OF THE PARISH CHURCH OF ST. THOMAS THE APOSTLE IN RUNOWO

The parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo was built in Gothic style at the turn of the 14th and 15th centuries. The nave of the church was originally built in a fieldstone structure. The main nave of the church was originally built in a fieldstone structure. In the lower part of the walls, erratic boulders are visible. The material used to erect the nave is only visible on the outside of the building, as on the inside the walls are smoothly plastered, concealing the building material. The nave, as in the rest of the church, has been oriented on a longitudinal axis marking the east-west direction, which plays a symbolic meaning and is due to the direction of the prayers of the faithful, who turn towards the rising sun. (Walczak R. 2011). In plan, the nave is a rectangle covered by a gable roof with a slope of about 60°, which distinguishes this church from others with a similar rural character, but having a roof mainly with a slope of about 45°. The western gable end of the roof is of stone construction, while the eastern gable end is of masonry construction with visible six double-arched niches above the vestry block. It can be assumed that this was an accompanying activity to the church's conversion, which took place in the 19th century. The niches match the height of the vestry, which is one of the elements of this conversion. The nave is characterized by window openings in both the north and south elevations. Four evenly spaced openings are visible on the southern facade, one of which is a side entrance to the church's main nave interior. The entrance portal has a pointed-arched finial and framing made of glazed brick and shaped tiles, indicating that its current appearance is due to a later conversion. To the right of the entrance is a high-set small chancel window opening, and to the left are two high openings topped with the

characteristic Gothic sharp-arched top. The north elevation is characterized by two asymmetrically arranged window openings. Opposite the south entrance to the church is a high-set window. On the other hand, to its right side, a larger window opening with a sharp-arched top is visible, corresponding to those on the south elevation. The sills were made of glazed brick (Kubiak T. 1992).

The ceiling in the main nave is flat with a wooden structure. The transverse arrangement of ceiling beams, from below, is boarded up. The structure of the element itself is supported by two beams, running along the length of the nave and resting on two wooden pillars with braces, a permanent element of the church's nave interior, which determined their decorative profiling (Kubiak T. 1992).

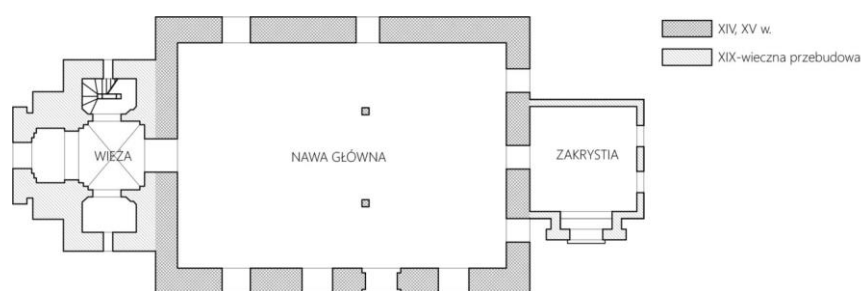
Wooden truss is made in attic truss construction. Until the early 1980s, the roof was covered with interlocking tiles, and in later years the covering was aluminum sheets. currently the roof is covered with tiles (Kubiak T. 1992).

The 19th-century reconstruction of the church was a nod to its original Gothic character. Around 1860, the windows were probably widened and the elements of the roof truss replaced, while a tower and vestry were added to the existing structure in 1882. Both elements, unlike the nave, have a visibly distinct stone plinth part, but of different heights. The sacristy has a pedestal about 50 cm high, while the tower is about 150 cm high with a unique top in the form of dark green glazed brick laid diagonally (Kubiak T. 1992).

The vestry is a component adjacent to the nave on the east side. The masonry walls are 30 cm thick. On the south elevation, a direct entrance to the vestry with a pointed-arched top and covered by a sharp gabled roof emerges from the wall. The vestry is covered, like the nave itself, by a gable roof with a pitch that matches that of the nave roof. The lower part of the roof shows a slope break to a lower pitch of 45°. The ceiling of the sacristy is made of wooden beam construction. The vestry is an element covering the eastern gable wall of the main nave, which was probably rebuilt precisely because of the addition of the new element. The north elevation of the sacristy is windowless, the south elevation is characterized by a protruding entrance, while the east elevation is characterized by two sharp-arched window openings, symmetrically arranged, and three recesses in the gable wall. All elevations of the sacristy are also characterized by a cornice, the height of which was determined by the base of the peak of the canopy over the entrance on the south side (Kubiak T. 1992).

Fig. 3. Plan showing the stages of expansion of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo. Source: own work.

Ryc. 3. Rzut ukazujący etapy rozbudowy kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie. Źródło: Opracowanie własne

The most distinctive component of the church is the tower, which was added together with the sacristy and is an element with neo-Gothic style features. As with the sacristy, the main building material was brick. The tower was attached to the nave on the west side and, together with a portal with a simple lintel, but with a sharp-arched frame on the west side, constitutes the representative entrance to the church. The first floor of the tower is the most disjointed element of the church. On the west side, the plan is marked by a protruding entrance part, which is topped by a triangular gable with a gabled roof. The side wings of the tower, visible in the ground floor, are two-story buttresses, above which can still be seen clearly distinguished by horizontal elements, three floors of the tower itself. The top floor is a spike of pyramidal shape, built on an octagonal plan, the base of which is characterized by four triangular gables, crowning the vertical walls of the tower (Kubiak T. 1992).

The entire church, both the original nave and the elements added during the 19th-century conversion, is preserved in its originally established Gothic character. The parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo is a unified object in style, and has undeniably been rightly included in the register of monuments.

7. ASSESSMENT OF THE TECHNICAL CONDITION OF THE PRESERVED SACRED OBJECT BEFORE RENOVATION

A very important element in the context of the care of a monument is the sound documentation of the object, consisting of a site visit, an inventory, and taking a photographic inventory. In order to determine the actual state of preservation of a historic building, research is carried out on such a building, which under administrative law is divided into conservation, architectural and archaeological research. (Paszkowski M. 2018). The first should include a diagnosis of the monument, which involves determining its history, function, value, location, statics of the structure, building materials and technology used, and destructive factors to the fabric of the monument. (Łukasiewicz J. 2010).

In the case of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo, conservation studies were carried out to identify the history and function of the building, the type of building material and its state of preservation, and the technology used. Consequently, the diagnosis carried out led to a proper construction project in 2009, developed on the basis of a conservation work program approved by the provincial conservator. The project documentation was also agreed with the provincial conservator of historical monuments, and based on it, a conservation renovation of the church was carried out in 2009-2014, thanks to which the preservation status of the building can be assessed as very good.

According to the documentation, the main nave and the tower needed renovation. The technical assessment of the various structural elements of the building allowed the subsequent verification of the actions needed to be carried out during construction work.

The technical condition of the nave's drainage walls was assessed as good, with no visible scratches or cracks. The only visible scratches are in the eastern gable end of the nave, made in brick construction.

In worse condition were the walls, in brick construction, of the elements added during the 19th-century reconstruction, the tower and the sacristy. Numerous cracks and cavities in the welds were noted on the vertical structural elements during the visual inspection. Sections of the walls were bulging with numerous brick defects, which were particularly evident in the walls of the neo-Gothic tower.

The condition of the ceiling in the nave was assessed as good. The tower has ceilings also of wooden construction, which only slightly stiffen the masonry walls of the tower. Attention was drawn to the lack of a reinforced concrete finial, which was described in a technical opinion and conservation inventory of the church's facilities prepared by Adam Ślósarek, in May 1997, and to the bad technical condition of the ceiling under the helmet (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

The technical condition of the roof trusses also required construction intervention, due to leaks in the sheathing and damage to wooden elements caused by insects (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

The assessment also noted the lack of flashings, gutters and downpipes to channel rainwater from the roof slope to a safe place and thus prevent the exterior walls from getting wet and rainwater from seeping into the foundations (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

The found technical condition of the church building, was due to a number of different reasons, including:

- weakened connections at the nodes of roof truss, ceiling elements and missing connections;

- defects in the roof and ceiling structure and the replacement elements used over the previous years;
- the destructive effect of rainwater on exterior walls and foundations;
- leaks in roof sheathing and lack of gutters and downpipes;
- natural wear and tear of the building, resulting from its use;
- lack of horizontal and vertical insulation, resulting in dampness in the lower parts of the walls;
- lack of flashings;
- lack of properly carried out current repairs (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

Fig. 4. Detail of the scratched walls of the western tower. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 4. Szczegół zarysowanych murów wieży zachodniej. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

Fig. 5. Tower cornice with visible cracks. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 5. Gzyms wieży z widocznymi pęknięciami. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

Fig. 6. Soggy foundation wall. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 6. Zawilgocona ściana fundamentowa. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

Fig. 7. Destroyed roof truss connections. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 7. Zniszczone połączenia więźby dachowej. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

Fig. 8. Destroyed connections of the braces to the rafters. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 8. Zniszczone połączenia zastrzałów z krokiewiami. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

Fig. 9. Hollow welds in the tower's helmet. Source: Photo collections of Andrzej Rybarczyk and Mirosław Hamberg

Ryc. 9. Puste spoiny w helmie wieży. Źródło: Zbiory fotograficzne inż. Andrzej Rybarczyka oraz mgr inż. Mirosław Hamberga

8. CONSTRUCTION WORK CARRIED OUT AT THE PARISH CHURCH OF ST. THOMAS THE APOSTLE IN RUNOWO

Sacred monuments require conservation work, involving a series of measures to protect them from harmful factors. Such work protects the object and inhibits undesirable activities. (Paszkowski M. 2018).

As a consequence of the inspection of the building of the parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo and the project documentation carried out in 2009, an urgent repair of the tower and main nave was carried out. Construction work was carried out from 2009 to 2014 and were carried out on the basis of the assumptions made in the developed documentation, under the supervision of the provincial conservator of monuments. By definition, conservation renovation is carried out for buildings under conservation supervision and involves restoring the original qualities of a building by means of replacing or strengthening individual structural elements of the structure. (Paszkowski M. 2018).

In accordance with the assumptions made during the works, some parts of the walls were partially re-bricked with material similar to the raw material used in the existing elements. All masonry had to be done and reconstructed based on archived technical documentation. Scratches and cracks in the walls up to 10 mm deep were filled with cement mortar, and the rest was re-bricked (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

The renovation required securing the moist lower portion of the masonry by applying a tight horizontal diaphragm created by injecting.

The results of the project's calculations, also allowed for the replacement of the existing sheet metal roofing with ceramic plain tile. Changing the sheathing undoubtedly had a beneficial effect on the aesthetics of the building, however, it required reinforcing the existing elements and connections between roof truss components, which, as an integral architectural element of the building, is a value in itself and a testimony to history. (Mączyński D. 2013). Reinforcements of the trusses, after bringing them to a proper condition, that is, rigging the corroded wooden elements to a healthy structural layer, were made with steel plates applied on both sides at all connections. The trusses also required additional bracing with crossed mounting steel straps. Provisions in the project documentation also obliged to properly protect and impregnate wooden elements, protecting them from pests, biological corrosion, as well as fire (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

During the construction work, there was also an unexpected structural slippage of the neo-Gothic tower, which was immediately properly secured, and appropriate measures were taken to restore the tower to its former greatness.

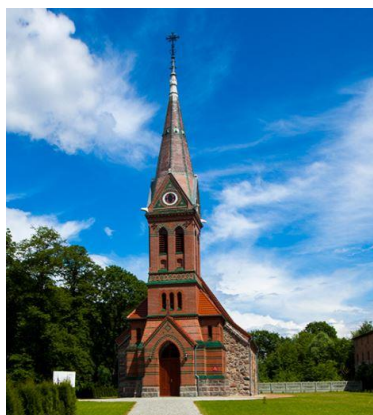

Fig. 10. View of the church after construction work between 2009 and 2014. Source: Stoncel J. Photography
Ryc. 10. Widok kościoła po pracach budowlanych w latach 2009-2014. Źródło: Stoncel Jan Photography

Fig. 11. View of the church from the southeast after the renovation. Source: Stoncel Jan Photography
Ryc. 11. Widok kościoła od strony południowo-wschodniej po remoncie. Źródło: Stoncel Jan Photography

Fig. 12. View of the west portal after renovation. Source: Stoncel Jan Photography
Ryc. 12. Widok portalu zachodniego po remoncie. Źródło: Stoncel Jan Photography

The renovation also included roof flashings and the installation of gutters and downpipes, draining rainwater from the roof slopes to a safe distance from the existing exterior walls. This is one of the

basic measures, in addition to the installation of drainage and sewage systems around the building, to protect the historic building from rainwater. (Paszkowski M. 2018).

A concrete band was made around the nave and tower with a slope away from the building, and the rest of the plot was cleaned up.

The provincial conservator of historical monuments was consulted at every stage of the construction work carried out, if necessary.

9. CONCLUSIONS

Every historic building, especially those included in the Register of Historic Places, should receive special protection. Every historic building, especially those included in the register of monuments, should be subject to exceptional protection. An analysis of sacred monuments, created between 1000 and 1400 years, in the West Pomerania, shows that despite many objects preserved in good technical condition, most of them require ongoing conservation and renovation work. Such a circumstance may be caused by the lack of sufficient financial resources, as well as irregularities in taking appropriate action and work on monuments that require appropriate care and attention in the context of their conservation.

The parish church of St. Thomas the Apostle in Runowo is an object that arouses admiration not only visually, but also in terms of the state of its preservation. The architectural structure of the sacred object has survived to the present day and its remarkably good figure is the result of the numerous renovation measures undertaken on it. This example undoubtedly shows how the preservation of such objects should look like, with the aim of protecting them from the adverse effects of time and prolonging their historical heritage for modern audiences and future generations. The parish church, in addition to the extensions it has undergone, has been subjected to technical expertise, on the basis of which appropriate repair work has been carried out. The building is also undergoing current maintenance, not only of the permanent elements of the structure, but also of the movable equipment, which has a positive impact on the positive perception of the building as a whole. Such activities are also necessary for other similar facilities, in order to preserve their durability and esthetics.

OCHRONA ZABYTKÓW SAKRALNYCH WPISANYCH DO REJESTRU – STUDIUM PRZYPADKU KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

1. WPROWADZENIE

Zabytki sakralne stanowią jedną z najcenniejszych grup zasobu zabytkowego na terenie województwa zachodniopomorskiego, który może poszczycić się obiektami już z okresu średniowiecza, sięgających nawet XIII w. Takie obiekty niewątpliwie wzbogacają i jednocześnie uatrakcyjniają obszar województwa oraz samego powiatu pod kątem nie tylko turystycznym, ale przede wszystkim w kontekście krajobrazu i dziedzictwa kulturowego. W kontekście zabytków architektury sakralnej można się spotkać zarówno z większymi założeniami klasztorными jak i pojedynczymi kościołami parafialnymi na terenie miast i wsi.

Ochrona tego dziedzictwa jest kluczowym działaniem, mającym na celu przedłużenie wartości materialnej obiektów zabytkowych oraz tym samym umożliwienie poznania i badań nad takimi obiektami.

Większość zabytków sakralnych na terenie województwa zachodniopomorskiego znajduje się w posiadaniu Kościoła, w związku z czym opieka nad nimi jest sprawowana głównie przez osoby go reprezentujące. Ochrona i opieka nad tymi obiektami ogranicza się zazwyczaj do konserwacji profilaktycznej, która ma na celu zapobieganie oraz spowalnianie działania procesów niszczących. (Rouba B. 2000).

Na terenie Polski funkcjonuje wiele regulacji prawnych, chroniących dziedzictwo kulturowe, w tym między innymi Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, a także Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r., która szczegółowo określa zasady najróżniejszych działań podejmowanych w celu opieki nad tkanką zabytkową. Zgodnie z tą ustawą *formami ochrony zabytków są*:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. (art. 7, Ustawa 2003).

Takie formy ochrony pozwalają na sprawowanie kontroli nad obiektami, które zostały nimi objęte. Dzięki temu, w zależności od sposobu nadzoru nad zabytkiem, każde działanie podejmowane przez Inwestora w kontekście prac przy tkance zabytkowej jest kontrolowane przez właściwe organizacje ochrony, które dbają o nienaruszenie struktury i wartości takich obiektów.

Należy pamiętać, że każdy zabytek jest bardzo ważnym świadkiem historii i dziedzictwa kulturowego i należy o niego dbać i go chronić pod każdym względem. Ochrona tego typu budowli nie ogranicza się wyłącznie do konserwacji i odnowy powstałych ubytków zabytkowej tkanki, ale również należy uświadamiać społeczeństwo o wyjątkowości i wartości tych obiektów, co w konsekwencji doprowadzi do przywiązania i chęci dbałości o nie. (Paszkowski M. 2018).

W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się głównie na budynkach wzniesionych w latach 1000-1400r., które charakteryzują się już niezwykle długim okresem istnienia. Takie obiekty mają niezwykle wysoką wartość historyczną, która wymaga bieżącej konserwacji, w celu zachowania tej wartości. Autor opracowania pragnie skupić się na analizie ochrony takich obiektów sakralnych wpisanych do rejestru zabytków, w oparciu o studium konkretnego przypadku kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie.

2. METODY I MATERIAŁY

Autor opracowania przeprowadził analizę badawczą, mającą na celu określenie stanu zachowania oraz zasobu ilościowego zabytków o zbliżonych do siebie cechach, tj. forma ochrony, czas powstania oraz styl architektoniczny. W ramach opracowania analizie został poddany teren województwa zachodniopomorskiego. Analiza została wykonana na podstawie materiałów archiwalnych, kartograficznych i fotograficznych udostępnionych na witrynie internetowej *zabytek.pl*, której powstanie zostało zrealizowane w ramach Projektu *Digitalizacja i udostępnianie cyfrowych dóbr kultury- zabytków oraz grobów i cmentarzy wojennych* współfinansowanego ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W dalszej części opracowania, dotyczącej studium konkretnego przypadku kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie, autor opracowania przeanalizował i opisał zarówno stan istniejący obiektu jak i prace budowlane, podejmowane w celu ochrony zabytku, opierając się na dokumentacji projektowej, opracowanej przez Andrzeja Rybarczyka i Mirosława Hamberga. Autor przybliżył również stan obiektu architektonicznego przed przeprowadzonymi robotami budowlanymi.

3. ANALIZA ILOŚCIOWA ZABYTKÓW ARCHITEKTURY SAKRALNEJ NA TERENIE WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO ORAZ POWIATU ŁOBESKIEGO Z OKRESU ŚREDNIOWIECZA

Autor w ramach niniejszego opracowania przeprowadził analizę ilościową ze wskazaniem stanu zachowania zabytków architektury sakralnej na terenie całego województwa zachodniopomorskiego, w tym również w granicach powiatu łobeskiego, w którym znajduje się kościół parafialny pw. św. Tomasz Apostoła w Runowie, stanowiący przedmiot szczegółowego opracowania.

W zestawieniu ujęto obiekty, które powstały w latach 1000-1400r., a tym samym reprezentują podobne cechy stylowe (gotyckie lub romańskie) oraz zostały ujęte identyczną formą ochrony- zostały wpisane do rejestru zabytków, odpowiadającą obiektowi, podlegającemu rzetelnej charakterystyce.

Celem przeprowadzonego badania było wskazanie ilości oraz stanu zachowania sakralnych obiektów zabytkowych.

Tab. 1. Zestawienie z analizy porównawczej zabytków architektury sakralnej na terenie województwa zachodniopomorskiego z uwzględnieniem ich stanu zachowania (zabytek.pl). Źródło: Opracowanie własne.

POWIAT SŁAWIEŃSKI					
ZNAK	LOKALIZACJA	OBIEKT	DATA POWSTA-NIA	STYL	STAN ZACHOWANIA
1	Bukowo Morskie	Kościół rzymskokatolicki, ob. Polskokatolicki pw. Najświętszego Serca Jezusa	poł. XIV w.	gotyk	dobry
2	Darłowo	Kościół parafialny pw. Matki Bożej Częstochowskiej	XIV w.	gotyk/barok	dobry
3	Sławno	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	1331r.	gotyk	dobry
4	Tychowo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	poł. XIV W.	gotyk	zły – nieszczelne poszycie dachowe, zły stan stropów
POWIAT KOSZALIŃSKI					
5	Iwęcino	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	XIV w.	gotyk	dobry
KOSZALIN- MIASTO NA PRAWACH POWIATU					
6	Koszalin	Kościół katedralny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	XIV w.	gotyk	dobry
POWIAT BIAŁOGARDZKI					
7	Białogard	Kościół filialny pw. św. Jerzego	XIV w.	gotyk/neogotyk	dobry
POWIAT DRAWSKI					
8	Łabędzie	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	XIII-XIV w.	nieznany	dobry
9	Czaplinek	Kościół parafialny pw. św. Trójcy	XV w., 1753r.	gotyk	dość dobry - widoczne spękania ścian
POWIAT CHOSZCZEŃSKI					
10	Lubieniów	Kościół pw. św. Józefa	XIV w. przeb. XIX w., odb. 1977r.	gotyk	dość dobry - widoczne ugięcia belek stropowych oraz zawilgocenia ścian
11	Zieleniewo	Kościół parafialny pw. św. Jadwigi	XIII-XIV w.	gotyk	dość dobry - częściowo zniszczona więźba dachowa
12	Bierzwnik	Kościół, ob. parafialny pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	1347-1355r.	gotyk	dobry - częściowo odbudowany
13	Raduń	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	XIII/XIV w., 2 poł XIX w.	gotyk	dobry - wtórne tynki o niewłaściwej fakturze
14	Żeńsko	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	2 poł. XIII w., XIV w., przeb. XVI w., 1 poł. XVIII w.	gotyk	dobry - osłabiona konstrukcja ścian kamiennych
15	Radaczewo	Ruina kościoła	poł. XIV w.	gotyk	niezabezpieczona ruina, zachowane ściany obwodowe z licznymi ubytkami
16	Przekolno	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej	XIII w., 1479r.,	gotyk	zły - fundamenty wschodniej elewa-

	Polski		XIX w.		cji osiadają, liczne spękania murów i zawilgocenia
17	Pełczyce	Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w., XV w., XVIII w.	nieznany	dobry
POWIAT MYŚLIBORSKI					
18	Równo	Ruina kościoła	4 ćw. XIII w.	gotyk	zachowane mury obwodowe, zagrożenie zawaleniem, wnętrze zagruzowane i zarośnięte, otoczenie zaniedbane
19	Barlinek	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny	XIV, XV w., przeb. 1853-1861r.	gotyk	bardzo dobry
20	Dziedzice	Kościół filialny pw. św. Andrzeja	XIII/XIV w., przeb. XVIII i poł. XIX w.	gotyk	bardzo dobry
21	Rychnów	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	1 poł. XIV w., przeb. XVI w.	nieznany	dość dobry - dach w stanie niezadowolającym
22	Karsko	Kościół filialny pw. św. Antoniego	2 poł. XIII w., XIX w.	gotyk	dość dobry - uszkodzone pokrycie dachu, zniszczone fragmenty murów
23	Nowogródek Pomorski	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	XIII, XVIII w.	nieznany	dość dobry - uszkodzone pokrycie dachu
24	Derczewo	Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	3 ćw. XIII w., przeb. XVII, XIX w.	gotyk	dość dobry - pokrycie dachu w złym stanie
25	Myślibórz	Kościół pw. Świętego Krzyża, ob. dom kultury	4 ćw. XIII w., przeb. 1639, 1732-1738, 1773, 1927-1928 r.	gotyk	dobry - częściowo zatarte pierwotne cechy architektoniczne obiektu
26	Czerników	Kościół filialny pw. św. Teresy	2 poł. XIII w., XIX w.	romański	dobry
27	Roścín	Kościół, ob. spichlerz	2 poł. XIII w., XV w.	wczesny gotyk	bardzo zły - mury obwodowe spękane i zawilgocone
28	Warnice	Kościół parafialny pw. św. Józefa	XIV w., 1858r.	gotyk	dobry
29	Smolnica	Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	3 ćw. XIII w.	wczesny gotyk	dobry - pionowe pęknięcie na południowej elewacji wieży
30	Oborzany	Kościół filialny pw. Świętego Krzyża	XIV w., 1712r.	gotyk	dobry - pokrycie dachu uszkodzone
31	Cychry	Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa	XIII, XVIII, XIX w.	romański/neoromański	dość dobry - zawilgocenie i zasolenie murów
32	Dragomyśl	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	XIII, XIX w.	gotyk/neogotyk	dobry
33	Wysoka	Kościół filialny pw. św. Teresy	XIV/XV w., XVIII, XIX w.	gotyk	dość dobry - uszkodzone pokrycie dachu
34	Boleszkowice	Kościół ewangelicki, ob. Rzymskokatolicki parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego	XIV w., poł. XIX w.	neogotycki	dobry
POWIAT GRYFIŃSKI					
35	Troszyn	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIII w., 1873-1876r.	gotyk/neogotyk	dobry
36	Mieszkowice	Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego	2 poł. XIII-XV w.	gotyk/neogotyk	bardzo dobry
37	Zielin	Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	XIV w.	gotyk	dość dobry
38	Chełm Dolny	Kościół filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	2 poł. XIII w., 1908r.	nieznany	zły - niezabezpieczone mury i więźba dachowa, spękania i ubytki murów
39	Piaseczno	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	koniec XIII w., 1875r.	nieznany	dość dobry - konstrukcja w stanie bezpiecznym, zakrystia w złym stanie - rysy na ścianach, pęknięcia stropu
40	Góralice	Kościół parafialny pw. św. Stanisława Biskupa	2 poł. XIII w., 1873-1875r.	nieznany	dość dobry
41	Strzeszów	Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w.,	gotyk	dość dobry - zawilgocenie ścian

szej Marii Panny			1897r.		
42	Trzcińsko-Zdrój	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy	ok. 1260-1280r., ok. 1332r., XV w., 1883-1894r.	wczesny gotyk, późny gotyk, XIX-wieczny	dobry
43	Rosnowo	Kościół filialny pw. Chrystusa Króla	2 poł. XIII w., 1716r., 1897r.	gotyk	dość dobry - uszkodzone ściany
44	Chojna	Kościół, ob. Parafialny pw. Świętej Trójcy	1290-1388r.	gotyk	dobry
45	Gogolice	Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	koniec XIII w., 1 poł. XVIII w., 1876r.	gotyk	dość dobry - w ścianach północnych lekkie uszkodzenia
46	Brwice	Kościół parafialny pw. św. Antoniego	2 poł. XIII w.	gotyk	dobry
47	Narost	Kościół filialny pw. Najświętszej Marii Panny Królowej Polski	XIII w., XIX w.	nieznany	dobry
48	Białęgi	Kościół filialny pw. św. Andrzeja Apostoła	XIII/XIV w.	nieznany	zły - popada w ruinę
49	Goszków	Kościół filialny pw. św. Jana Chrzciciela	2 poł. XIII w.	gotyk	dość dobry - widoczne lekkie spękania ścian, więźba dachowa z złym stanem
50	Witnica	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	XIII/XIV w., XIX w.	nieznany	dobry
51	Jelenin	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	XII w., XIX-XX w.	gotyk	bardzo dobry
52	Godków	Kościół parafialny pw. św. Maksymiliana Kolbe	XIV-XV w.	gotyk/neogotyk	dość dobry - grzyby w poziomie przyziemia
53	Mirowo	Kościół filialny pw. św. Wojciecha	poł. XIII w., XV w., pocz. XVIII w.	gotyk	dobry
54	Moryń	Kościół parafialny pw. Świętego Ducha	XIII-XIV w.	gotyk, późny barok	dobry
55	Dolsko	Kościół filialny pw. św. Elżbiety Węgierskiej	3 ćw. XIII w., XVI, XVIII, XIX w.	gotyk	dobry
56	Mętno	Kościół filialny pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny	XIII w.	gotyk	dobry
57	Stare Objezierze	Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w., 1910r.	gotyk/barok	dobry
58	Nowe Objezierze	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w., 1898-1902r.	gotyk/neogotyk	dość dobry - na ścianach zakrystii liczne spękania i zarysowania ścian
59	Żelichów	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	2 poł. XIII w.	wczesny gotyk	dość dobry - widoczne drobne spękania nad otworami okiennymi
60	Golice	Kościół filialny pw. św. Jakuba Apostoła	3 ćw. XIII w.	gotyk	dobry
61	Cedynia	Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	3 ćw. XIII w.	gotyk, późny gotyk	dobry
62	Orzechów	Kościół filialny pw. św. Jana Chrzciciela	XIII/XIV w.	gotyk	dość dobry - zawilgocone gzymsy, ściany wieży w złym stanie technicznym
63	Łukowice	Kościół - ruina	1 poł. XIV w.	gotyk	ruina - zachowane fundamenty, uszkodzone ściany obwodowe, portal w ścianie północnej częściowo zachowany
64	Czachów	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	2 poł. XIII w.	gotyk	dość dobry - nieszczelne pokrycie dachu, konstrukcja wieży w złym stanie technicznym
65	Lubiechów Górny	Kościół filialny pw. św. Józefa Robotnika	2 poł. XIII w.	wczesny gotyk, północny neorenesans	dość dobry - mury lekko zawilgocone, pokrycie dachu w bardzo złym stanie
66	Krzymów	Kościół filialny pw. św. Józefa	2 poł. XIII w., XV w., 1872r.	gotyk	dość dobry - brak górnej partii wieży
67	Garnowo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	XIII/XIV w.	gotyk	dobry
68	Ognica	Kościół - ruina	XIV w.	gotyk	ruina

69	Widuchowa	Kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	3/4 ćw. XIII w., 1700 r., pocz. XVIII w.	pierwotny - gotyk	dość dobry - mocno przebudowany
70	Kłodowo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	XIV/XV w., XVII w.	gotyk	dość dobry - pokrycie dachu nieszczelne, więźba dachowa zagrożona wilgocią
71	Żarczyn	Kościół filialny pw. św. Stanisława	4 ćw. XIII w.	gotyk	dobry
72	Żelechowo	Kościół filialny pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny	XIII/XIV w., XVIII w., 1880r.	gotyk	dość dobry
73	Grzybno	Kościół filialny pw. św. Antoniego Padewskiego	XIII w., pocz. XVIII w.	późnoromański	dobry
74	Swobnica	Kościół parafialny pw. św. Kazimierza	1234-1250r., 1886r., 1903r.	nieznany	dobry
75	Górnowo	Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	XIV w., XV, XVIII, XIX w.	nieznany	dość dobry - dolne partie ścian zawilgocone
76	Piaseczno	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Królowej Różańca Świętego	XIII w., 1 poł. XVI w., XIX w.	przejściowy/barok	dobry
77	Baniewice	Kościół filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	2 poł. XIII w., XVIII, XIX w., 1977r.	gotyk, utracone cechy stylowe	dobry
78	Banie	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	1240-1250r., XV, XVII, XIX w.	późnoromański	dobry
79	Lubanowo	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	poł. XIII w., XVIII w.	późnoromański	dość dobry
80	Sosnowo	Kościół filialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w., koniec XIX w.	nieznany	bardzo dobry - odbudowany z ruin
81	Rożnowo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	XV-XVI w., XVIII w.	nieznany	dobry - odbudowany z ruin
82	Pacholęta	Kościół filialny pw. św. Jana Chrzciciela	koniec XIII w., XV/XVI w., koniec XVII w.	gotyk/barok	dobry
83	Sobieradz	Kościół filialny pw. Niepokalanego Serca Marii	2 poł. XIII w., XV, XIX w.	nieznany	dość dobry - widoczne spękania murów
84	Gryfino	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja, ob.. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	3 ćw. XIII w., XIV-XV w.	gotyk/barok	dość dobry - w ścianach widoczne ubytki, uszkodzone pokrycie dachu
85	Gardno	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Różańcowej	poł. XIII w., 1893r., 1978r.	późnoromański	dobry
86	Kartno	Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża	XIII w.	późnoromański/barok	dość dobry - zły stan techniczny pokrycia dachowego
87	Żeliszewiec	Kościół filialny pw. Najświętszej Marii Panny Matki Kościoła	XIII w.	gotyk	dobry
88	Chlebowo	Kościół rzymskokatolicki filialny pw. św. Huberta	XIV-XV w., 2 poł. XVI w.	gotyk	dobry
89	Kolbacz	Kościół pocysterski, ob.. Parafialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	1210-1347r.	gotyk	dość dobry - ubytki cegieł w murach obwodowych, zawilgocona konstrukcja drewniana, nieszczelne pokrycie dachu
POWIAT PYRZYCKI					
90	Babin	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIV w., 1856r.	gotyk/cechy neoromańskie	bardzo dobry
91	Bielice	Kościół pw. Matki Boskiej Królowej Polski	pocz. XV w., 2 poł. XIX w.	późny gotyk	dość dobry - obróbki blacharskie i tynki w złym stanie technicznym
92	Pyrzyce	Kościół poaugustiański, ob.. Parafialny pw. Najświętszej Marii Panny Bolesnej	ok. 1260r.	wczesny gotyk	dobry
93	Nowielin	Kościół filialny pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny	2 poł. XIII w., ok. 1500r.	gotyk/późny gotyk	dość dobry - ubytki w pokryciu dachowym, zawilgocone ściany i stropów
94	Tetyń	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	2 poł. XIII w.	romański	dobry
95	Załęże	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii	XIII w.	nieznany	dość dobry

Panny					
96	Lipiany	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIII w., 2 poł. XIX w.	gotyk/neogotyk	dobry
97	Pstrowice	Kościół filialny pw. św. Maksymiliana Kolbego	ok. 1400r., rozb. 1875r. (wieża) i 1902r.	późny gotyk/neorenesans	średnio dobry - widoczne wykruszenia tkanki ceglanej, ubytki w pokryciu dachowym
98	Mechowo	Kościół filialny pw. św. Michała Archanioła, dawniej św. Lzydora	koniec XIII w., przeb. 1861r., lata 30-te XX w.	gotyk	dość dobry - nieszczelne pokrycie dachowe, widoczne zawilgocenia stropu i ściany
99	Letnin	Kościół filialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	XIII w., poł. XVIII w.	romański/gotyk	dość dobry
100	Brzesko	Kościół parafialny pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny	XIII w., 1817r., 1870r.	gotyk	dobry
101	Przelewice	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Polski	XIII w., 1 poł. XVIII w., pocz. XX w.	późnoroński/późny barok	dość dobry - nieszczelne pokrycie dachu
102	Kłodzino	Kościół filialny pw. św. Antoniego z Padwy	XV-XVI w.	gotyk	dość dobry - widoczne pęknięcie w ścianie wschodniej, nieszczelne pokrycie dachu
103	Rosiny	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	2 poł. XIII w., 1734r.	gotyk/barok	dość dobry
104	Jesionowo	Kościół filialny pw. św. Floriana	koniec XIII w., przeb. 1872r.	nieznany	dobry
105	Laskowo	Kościół filialny pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa	2 poł. XIII w.	nieznany	dość dobry - widoczne spękania ścian, zawilgocenia
POWIAT STARGARDZKI					
106	Warszyn	Kościół filialny pw. św. Antoniego	XIII w.	wczesny gotyk	dość dobry - widoczne zarysowania ścian, ubytki w pokryciu dachowym
107	Ziemomyśl	Ruina kościoła	poł. XIII w.	wczesny gotyk	ruina - zachowane mury obwodowe i dolna partia wieży
108	Krąpień	Kościół pw. św. Maksymiliana Marii Kolbego	2 poł. XIII w.	gotyk	dobry
109	Dalewo	Ruina kościoła	XV w., 1817r., 1912r.	gotyk	ruina - zachowane fragmentarycznie ściany do wysokości ok. 4,5m, osuwające się mury
110	Marianowo	Kościół pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny	XIV w.	gotyk	dość dobry
111	Suchanówko	Kościół filialny pw. Chrystusa Króla	koniec XIII w., XVIII-XIX w.	gotyk	dość dobry
POWIAT ŁOBESKI					
113	Runowo	Kościół parafialny pw. św. Tomasz Apostoła	XIV/XV w., XIX w., wieża 1882r.	gotyk/neogotyk	bardzo dobry
114	Resko	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	ok. 1400r., pocz. XVI w., 1882r.	gotyk	dobry
POWIAT GOLENIOWSKI					
115	Maszewo	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	koniec XIII w.-poł. XIV w., pocz. XV w., 1821-1822r.	gotyk	dość dobry - miejscami widoczne uszkodzenia elewacji
116	Osina	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	XIV w., przeb. XIX w.	gotyk	bardzo dobry
117	Nowogard	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	1 poł. XIV w., koniec XV w., 1686r., XIX w., 1916r., 1928-1931r.	gotyk	dobry
118	Przybiernów	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	2 poł. XV w.	późny gotyk/barok	dość dobry - ugięty strop nad nawą, nieszczelne pokrycie dachowe
SZCZECIN- MIASTO NA PRAWACH POWIATU					
119	Szczecin	Kościół klasztorny franciszkański, ob. Parafialny pw. św.	XIII/XIV w.	gotyk	dość dobry- konstrukcja stabilna, nieszczelne pokrycie dachowe,

Jana Ewangelisty			ubytki w elewacjach		
120	Szczecin	Kościół parafialny, ob.. Bazylika archikatedralna pw. św. Jakuba Apostoła	XIII/XV w.	gotyk	dobry
POWIAT POLICKI					
121	Kamieniec	Kościół filialny pw. Bożego Ciała	2 poł. XIII w.	gotyk	dobry
122	Moczyły	Ruina kościoła	2 poł. XIII w.	nieznany	ruina - zachowane fundamenty i mury oporowe, teren zaniedbany
123	Kołbaskowo	Kościół parafialny pw. Świętej Trójcy	1 poł. XIV w., 1871r.	nieznany	dość dobry - widoczne zawilgocenie murów zewnętrznych
124	Smolećcin	Ruina kościoła	2 poł. XIII w.	gotyk	ruina - zachowane fundamenty i mury obwodowe, teren zaniedbany
125	Karwowo	Ruina kościoła	poł. XIII w., 1896r.	nieznany	ruina - zachowane mury kamienne zewnętrzne, górne partie murów z licznymi ubytkami, teren zaniedbany
126	Będargowo	Kościół pw. NMP Wspomożycielki Wiernych	poł. XIII w., przeb. XVIII w., XIX w.	nieznany	dobry
127	Mierzyn	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Bolesnej	2 poł. XIII w.	nieznany	dobry
128	Wolczkowo	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	koniec XIII w.	późny gotyk	dobry
129	Dobra	Kościół parafialny pw. Matki Boskiej Królowej Świata	2 poł. XIII w.	gotyk	dość dobry - zły stan murów przybudówek
130	Buk	Kościół filialny pw. św. Antoniego	XIII w.	nieznany	zły - zniszczony szczyt wschodni i elewacja zachodnia, zły stan posadzki
131	Pilchowo	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIII/XIV w.	reoromański	dobry
132	Police	Kościół, ob.. Parafialny pw. św. Św. Apostołów Piotra i Pawła	1 poł. XIV w., XV w.	gotyk	dość dobry - w przyporach widoczne ubytki, zawilgocenie murów
POWIAT KAMIENSKI					
133	Koniewo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	1 poł. XVI w., 2 poł. XVII w., 1749-1751r.	gotyk	dobry - w dolnej partii ścian widoczne zawilgocenie
134	Kozielice	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	XIV w., przeb. XIX w., wieża XIV w., XIX w.	gotyk/barok	dobry
135	Gostyń	Relikty kościoła	brak danych	brak danych	brak danych
POWIAT GRZYFICKI					
136	Sadlno	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Częstochowskiej	4 ćw. XIII w., XV w., 1622r. (wieża)	gotyk	dobry
137	Trzebiatów	Kościół parafialny pw. Macierzyństwa Najświętszej Marii Panny	1 poł. XIV w. - koniec XIV w.	gotyk	dobry
138	Roby	Kościół filialny pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny	XV w., wieża- XVII w.	gotyk	dobry
139	Gosław	Kościół parafialny pw. Chrystusa Króla	4 ćw. XIII w., XV w., 1757r., pocz. XX w.	późny romańizm/gotyck	dobry
POWIAT KOŁOBRZESKI					
141	Nieżyn	Kościół filialny pw. św. Jana Chrzcziciela	XII w., 1600r., XIX w.	romański	zły - ściany zewnętrzne zawilgoczone, wieża wymaga konserwacji
142	Kołobrzeg	Kościół katedralny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIII-XV w.	gotyk	dość dobry
143	Czernin	Kościół filialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny	XIV-XV w.	gotyk	brak danych
144	Rusowo	Kościół filialny pw. Matki Boskiej Różańcowej	XIV w.	gotyk	dość dobry - zakrycia w złym stanie technicznym

W rezultacie przeprowadzonego badania można stwierdzić, że na terenie województwa zachodniopomorskiego znajdują się 144 obiekty zabytkowe o funkcji sakralnej, powstałe w XIII lub XIV w. i objęte wpisem do rejestru zabytków, stanowiącym formę ochrony, sprawowaną przez wojewódz-

kiego konserwatora zabytków. Większość obiektów sakralnych poddanej analizie charakteryzuje się dość dobrym stanem zachowania, umożliwiającym współczesne użytkowanie tych obiektów, ale wymagających bieżących prac konserwatorskich i remontów. Niemniej jednak obiektów, które mogą poszczycić się bardzo dobrym stanem zachowania jest jedynie siedem. Pośród analizowanych zabytków znajdują się również obiekty budowlane popadające w ruinę. Na tle wszystkich analizowanych budynków kościoł parafialny pw. św. Tomasz Apostoła w Runowie wypada wyjątkowo korzystnie. Na taki stan rzeczy niewątpliwie miał wpływ remont nawy głównej oraz wieży kościoła przeprowadzony w latach 2009-2014.

Wymienione obiekty zabytkowe poza swoimi wieloma walorami artystycznymi, historycznymi i naukowymi, charakteryzują się przede wszystkim wartością sakralną. W związku z powyższym ochrona takich obiektów wiąże się nie tylko z przestrzeganiem prawa publicznego, ale również z uwzględnieniem prawa kanonicznego i kościelnego prawa administracyjnego. Kościół z racji na sprawowanie pieczy i własność nad tymi budowlami jest zobowiązany do sprawowania należytej ochrony i opieki nad nimi, natomiast państwo, z racji na wpis do rejestru zabytków, ma prawo do ingerowania i nadzorowania wszelkich działań podejmowanych przy tych obiektach. Stanowi to pewien rodzaj współpracy między przedstawicielami administracji państwowej, samorządowej oraz kościelnej. (Bijak P. 2019).

Najczęstszymi uszkodzeniami budowli sakralnych są ubytki, zarysowania i pęknięcia murów, zawilgocenia ścian zewnętrznych, które powstają głównie na skutek braku odpowiednich izolacji przeciwwilgociowych. (Paszowski M. 2018). Najbardziej niszczycielskimi czynnikami, które wpływają niekorzystnie na strukturę architektoniczną zabytku, są procesy naturalne, tj. światło słoneczne, temperatura, woda, wilgotność powietrza czy zagrożenia biologiczne. W głównej mierze to właśnie środowisko zewnętrzne jest przyczyną niszczenia i degradacji zabytków sakralnych. Te okoliczności, którym nie jesteśmy w stanie w żaden sposób zapobiec, doprowadzają do pęknięć, zarysowań, zasolenia i zawilgocenia ścian zewnętrznych, ubytkach w poszyciu dachowym oraz uszkodzeń w więźbie dachowej. Poza czynnikami naturalnymi, na stan zachowania zabytków sakralnych ma również wpływ działalność człowieka, która w wielu przypadkach z racji na nieznaną i brak wiedzy o metodach konserwacji zabytków ma na nie destrukcyjny wpływ. Takie działania to między innymi czyszczenie starych ceglanych murów przez szlifowanie, układania szczelnych marmurowych posadzek w zawilgoconych obiektach, nieumiejętne wykonywanie instalacji czy stosowanie nieodpowiednich rodzajów farb. (Rouba B. 2000).

4. OPIS LOKALIZACJI KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

Kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła, będący przedmiotem szczegółowego opracowania, jest usytuowany (Archiwa2.wegorzyno.pl 2018) we wsi sołeckiej Runowo w województwie zachodniopomorskim, w powiecie Łobeskim, w gminie Węgorzyno. W pobliżu małej miejscowości przepływa rzeka Reska Węgorza, będąca dopływem większej rzeki Regi. Wieś jest stosunkowo dobrze skomunikowana. Przez jej teren przebiegają drogi z miejscowości Chwarstno, położonej na południowy zachód, oraz z Winnik, do których można się dostać z drogi krajowej nr 20. Od strony wschodniej można także dojechać do miejscowości, zjeżdżając z ul. Połchowskiej, prowadzącej z Węgorzyna oraz z Runowa Pomorskiego, przez które przebiega sieć linii kolejowych razem ze stacją kolejową. Wieś Runowo jest stosunkowo niewielka, zamieszkiwana przez około 340 mieszkańców.

Runowo (niem. Ruhnow) jest dawną wsią pomorską, wchodzącą w skład lenna rodu rycerskiego von Wedel (Engel G. 1981). W XIVw. została sprzedana rodzinie Rode, a w 1804 r. znalazła się ponownie w posiadaniu rodu von Wedel. Najstarsza wzmianka o wsi pochodzi już z 1333 r. (Kubiak T. 1992).

Działka, na której usytuowany jest kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła znajduje się przy zbiegu dróg prowadzących do miejscowości. Od strony północnej granicę działki wyznacza dość głębokie koryto, którym biegnie strumień rzeczny. Budynek stanowi szczególnie cenny obiekt na tym obszarze, co niewątpliwie uatrakcyjnia również teren powiatu łobeskiego.

Od południa obiekt sąsiaduje z drugim założeniem o charakterze zabytkowym, a mianowicie z parkiem dworskim, powstałym prawdopodobnie na początku XIX w. Na terenie parku znajdował się kiedyś pałac, który został rozebrany a ślady jego istnienia zostały całkowicie zatarte. Obecnie park jest w stanie dość zaniedbanym, dawny układ alejek pieszych został utracony, a pierwotny styl angielski parku stracił swoją dawną elegancję (Engel G. 1981).

Wszystkie te elementy niewątpliwie wpływają korzystnie na położenie obiektu, będącego przedmiotem niniejszego opracowania.

5. ZARYS HISTORYCZNY KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

Obiekt, podlegający szczegółowej ocenie jest zabytkowym budynkiem o charakterze sakralnym, wzniesionym na przełomie XIV i XV w. oraz przebudowanym w XIX w. Kościół powstał jako obiekt katolicki i pełni tę funkcję niezmiennie do dnia dzisiejszego. Powstanie obiektu można przypisać rodowi van Rode, którego członkowie, m.in. Michael Rode byli również fundatorami zabytkowych elementów wyposażenia. Do 1625r. kościół objęty był patronatem Józefa Borka, wynikającym z prawa własności i użytkowania instytucji kościelnej. Po jego śmierci w tymże roku, prawa lenne do wsi były podzielone pomiędzy różnych spadkobierców, aby następnie na początku XIX w. powrócić do własności pierwotnych właścicieli rodu rycerskiego von Wedel. Doprowadzono do utworzenia wsi chłopskiej, co w konsekwencji zapewniło kościołowi w równej mierze opiekę chłopów oraz dworu (Kubiak T. 1992). Obecnie nad obiektem sprawuje pieczę Archidiecezja Szczecińsko-Kamieńska. Kościół należy do dekanatu łobeskiego i stanowi główny obiekt parafii Runowo.

6. ETAPY PRZEBUDOWY KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO P.W. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

Kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie został wzniesiony w stylu gotyckim na przełomie XIV i XV w. Pierwotnie wzniesiono nawę główną kościoła w konstrukcji kamiennej z kamienia polnego. W dolnej partii murów widoczne są także glazy narzutowe. Materiał zastosowany do wzniesienia nawy jest widoczny jedynie na zewnątrz obiektu. Od wewnątrz ściany są gładko otynkowane, zasłaniając wykorzystany budulec. Nawa główna, podobnie jak w pozostałych obiektach sakralnych, została zorientowana na osi podłużnej wyznaczającej kierunek wschód-zachód, co odgrywa znaczenie symboliczne i wynika z kierunku modlitwy wiernych, którzy zwracają się w kierunku wschodzącego słońca. (Walczak R. 2011). Nawa stanowi w rzucie prostokąt, nakryty dachem dwuspadowym o kącie nachylenia ok. 60°, co wyróżnia ten kościół na tle innych o podobnym wiejskim charakterze, ale mającymi dach głównie o nachyleniu ok. 45°. Zachodni szczyt dachu jest wykonany w konstrukcji kamiennej, natomiast szczyt wschodni jest wykonany w konstrukcji murowanej z widocznymi sześcioma dwuuskokowymi blendami ponad bryłą zakrystii. Można przypuszczać, że było to działanie towarzyszące przebudowie kościoła, która miała miejsce w XIX w. Blendy są dopasowane do wysokości zakrystii, która stanowi jeden z elementów tej przebudowy. Nawa główna charakteryzuje się otworami okiennymi zarówno w północnej jak i w południowej elewacji. Od strony południowej widoczne są 4 równomiernie rozłożone otwory, z czego jeden stanowi boczne wejście do salowego wnętrza kościoła. Portal wejściowy ma ostrołukowe zakończenie i obramienie wykonane z glazurowanej cegły i kształtek, co świadczy że jego obecny wygląd zawdzięczamy późniejszej przebudowie. Po prawej stronie od wejścia znajduje się wysoko osadzony mały otwór okienny prezbiterium, a po stronie lewej znajdują się dwa wysokie otwory zakończone charakterystycznym dla gotyku ostrołukowym zakończeniem. Elewacja północna cechuje się dwoma niesymetrycznie rozmieszczonymi otworami okiennymi. Naprzeciw południowego wejścia do kościoła znajduje się wysoko osadzone okno. Natomiast po jego prawej stronie widoczny jest większy otwór okienny o ostrołukowym zakończeniu, odpowiadający tym na elewacji południowej. Parapety wykonane z cegły glazurowanej (Kubiak T. 1992).

Strop w głównej nawie jest płaski w konstrukcji drewnianej. Poprzeczny układ belek stropowych, od dołu jest odeskowany. Sama konstrukcja elementu jest wsparta na dwóch podciągach, biegnących

wzdłuż nawy i opartych na dwóch drewnianych słupach z mieczami, stanowiącymi stały element wnętrza nawy kościoła, co zadecydowało o ich dekoracyjnym wyprofilowaniu (Kubiak T. 1992).

Więźba dachowa drewniana wykonana w konstrukcji krokwiowo-jętkowo-zastrzałowej. Do początku lat 80-tych dach był pokryty dachówką zakładkową, w późniejszych latach pokrycie stanowiła blacha aluminiowa, a obecnie dach jest pokryty dachówką (Kubiak T. 1992).

XIX-wieczna przebudowa kościoła stanowiła ukłon w kierunku jego pierwotnego gotyckiego charakteru. Około 1860r. prawdopodobnie poszerzono okna oraz dokonano wymiany więźby dachowej, natomiast w 1882r. dobudowano do istniejącego obiektu wieżę i zakrystię. Oba elementy, w przeciwieństwie do nawy głównej mają widocznie wyodrębnioną kamienną partię cokołową, jednak o różnej wysokości. Zakrystia ma cokół o wysokości ok. 50 cm, a wieża ok. 150 cm z wyodrębnionym zwieńczeniem w postaci glazurowanej cegły w kolorze ciemnozielonym, układanej skośnie (Kubiak T. 1992).

Zakrystia jest elementem przylegającym do nawy głównej od strony wschodniej. Murowane ściany mają grubość 30 cm. Od strony południowej ze ściany wychodzi bezpośrednie wejście do zakrystii o zakończeniu ostrołukowym i nakrytym ostrym dwuspadowym daszkiem. Sama bryła zakrystii jest zadaszona, podobnie jak sama nawa główna, dachem dwuspadowym o nachyleniu odpowiadającym spadkowi dachu nawy. W dolnej części dachu widoczne jest załamanie połączenia do mniejszego nachylenia 45°. Strop zakrystii wykonany w konstrukcji belkowej drewnianej. Zakrystia stanowi element zasłaniający wschodnią ścianę szczytową nawy głównej, która prawdopodobnie uległa przebudowie właśnie ze względu na dobudowanie nowego elementu. Północna elewacja zakrystii jest bezokienna, południowa cechuje się wysuniętym wejściem, natomiast elewacja wschodnia charakteryzuje się dwoma ostrołukowo zakończonymi otworami okiennymi, rozmieszczonymi symetrycznie, oraz trzema blendami w ścianie szczytowej. Wszystkie elewacje zakrystii charakteryzują się również kordonowym gzymsem, którego wysokość została wyznaczona przez podstawę szczytu daszku nad wejściem od strony południowej (Kubiak T. 1992).

Najbardziej charakterystycznym elementem kościoła jest wieża, która została dobudowana razem z zakrystią i stanowi element o cechach stylowych neogotyckich. Podobnie jak w przypadku zakrystii głównym budulcem była cegła. Wieża została doklejona do nawy głównej od strony zachodniej i razem z portalem o prostym nadprożu, ale o ostrołukowym obramowaniu od zachodu stanowi reprezentacyjną część wejściową do kościoła. Przyziemie wieży stanowi najbardziej rozczłonkowany element. Od strony zachodniej plan charakteryzuje się wysuniętą partią wejściową, która zwieńczona jest trójkątnym szczytem z dwuspadowym dachem. Boczne skrzydła wieży, widoczne w przyziemiu stanowią dwukondygnacyjne przypory, powyżej których widoczne są jeszcze wyraźnie wyodrębnione elementami poziomymi, trzy kondygnacje samej wieży. Najwyższa stanowi szpic o ostrosłupowym kształcie, wzniesionym na planie ośmioboku, którego podstawę charakteryzują cztery trójkątne szczyty, wieńczące pionowe ściany wieży (Kubiak T. 1992).

Całość kościoła, zarówno pierwotna nawa główna jak i elementy dobudowane w trakcie XIX-wiecznej przebudowy, jest zachowana w początkowo założonym gotyckim charakterze. Kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie stanowi obiekt jednolity stylowo i niepodważalnie został słusznie ujęty w rejestrze zabytków.

7. OCENA STANU TECHNICZNEGO ZACHOWANEGO OBIEKTU SAKRALNEGO PRZED REMONTEM

Bardzo istotnym elementem w kontekście opieki nad zabytkiem jest rzetelne opracowanie dokumentacji obiektu, polegającej na wizji lokalnej, inwentaryzacji oraz wykonanie inwentaryzacji fotograficznej. Celem ustalenia faktycznego stanu zachowania obiektu zabytkowego, wykonuje się badania nad takim budynkiem, które w świetle prawa administracyjnego dzielą się na badania konserwatorskie, architektoniczne oraz archeologiczne. (Paszowski M. 2018). Pierwsze z nich powinny obejmować diagnozę zabytku, polegającą na określeniu jego historii, funkcji, wartości, lokalizacji, statyki budowli, materiałów budowlanych i użytej technologii oraz czynników destrukcyjnych dla tkanki zabytku. (Łukaszewicz J. 2010).

W przypadku kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie zostały wykonane badania konserwatorskie, które miały na celu rozpoznanie historii i funkcji obiektu, rodzaju materiału budowlanego i jego stanu zachowania a także użytej technologii. W konsekwencji przeprowadzona diagnoza doprowadziła do powstania w 2009r. właściwego projektu budowlanego, opracowanego na podstawie zatwierdzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków programu prac konserwatorskich. Dokumentacja projektowa została również uzgodniona z wojewódzkim konserwatorem zabytków i na jej podstawie przeprowadzono remont konserwatorski kościoła w latach 2009-2014, dzięki któremu stan zachowania obiektu można ocenić jako bardzo dobry.

Zgodnie z dokumentacją, remontu wymagała nawa główna oraz wieża. Ocena techniczna poszczególnych elementów konstrukcyjnych obiektu pozwoliła na późniejszą weryfikację działań, koniecznych do wykonania podczas prac budowlanych.

Stan techniczny ścian odwodowych nawy głównej oceniono na dobry, bez widocznych zarysowań i spękań. Jedyne widoczne zarysowania występują we wschodnim szczycie nawy, wykonanym w konstrukcji murowanej z cegły.

W gorszym stanie były ściany, w konstrukcji murowanej, elementów dobudowanych w trakcie XIX-wiecznej przebudowy, wieży oraz zakrystii. Na pionowych elementach konstrukcyjnych podczas oględzin zauważono liczne spękania i ubytki w spoinach. Fragmenty ścian były wybrzuszone z licznymi ubytkami cegieł, które były szczególnie widoczne w ścianach neogotyckiej wieży (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

Strop w nawie głównej oceniono jako dobry. Wieża posiada stropy również o konstrukcji drewnianej, które tylko w niewielkim stopniu usztywniają murowane ściany wieży. Zwrócono uwagę na brak żelbetowego zwieńczenia, które zostało opisane w opinii technicznej i inwentaryzacji konserwatorskiej obiektów kościoła opracowanej przez mgr inż. Adama Ślósarkę w maju 1997r. oraz zły stan techniczny stropu pod hełmem (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

Stan techniczny więźby dachowej również wymagał interwencji budowlanej, ze względu na nieuszczelności w poszyciu oraz uszkodzenia elementów drewnianych, spowodowanych owadami (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

W trakcie oceny zwrócono również uwagę na brak obróbek blacharskich oraz rynien i rur spustowych, które odprowadzałyby wodę deszczową z połączy dachu w bezpieczne miejsce i tym samym nie powodowały zamakania ścian zewnętrznych i przenikania wody opadowej w głąb fundamentów.

Zastany stan techniczny obiektu kościoła, wynikał z szeregu różnych przyczyn, m.in.:

- rozluźnione połączenia w węzłach elementów więźby dachowej i stropów oraz brak połączeń;
- ubytki w konstrukcji dachu i stropów oraz zastosowane elementy zastępcze na przestrzeni poprzednich lat;
- niszczące działanie wody opadowej na ściany zewnętrzne i fundamenty;
- nieuszczelności w poszyciu dachowym oraz brak rynien i rur spustowych;
- naturalne zużycie budynku, wynikające z jego użytkowania;
- brak izolacji poziomej i pionowej, skutkującej zawilgoceniem dolnych partii murów;
- brak obróbek blacharskich;
- brak prawidłowo przeprowadzanych bieżących remontów (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

8. PRACE BUDOWALNE PRZY KOŚCIELE PARAFIALNYM P.W. ŚW. TOMASZA APOSTOŁA W RUNOWIE

Sakralne obiekty zabytkowe wymagają prac konserwatorskich, związanych z szeregiem działań, mających na celu ich zabezpieczenie przed szkodliwymi czynnikami. Takie prace zabezpieczają obiekt i hamują niepożądane działania. (Paszkowski M. 2018).

W konsekwencji oględzin obiektu kościoła parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie oraz wykonanej w 2009r. dokumentacji projektowej przeprowadzono pilny remont konserwatorski wieży oraz nawy głównej. Prace budowlane były realizowane w latach 2009-2014 oraz wykonywano je na

podstawie założeń przyjętych w opracowanej dokumentacji, pod nadzorem wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z założenia remont konserwatorski jest przeprowadzany w przypadku obiektów objętych nadzorem konserwatorskim i polega na przywróceniu pierwotnych walorów budynku za pomocą wymiany lub wzmocnienia poszczególnych elementów konstrukcyjnych obiektu. (Paszowski M. 2018).

Zgodnie z przyjętymi założeniami w trakcie robót dokonano częściowego przemurowania niektórych partii murów z materiału zbliżonego do surowca zastosowanego w elementach istniejących. Wszelkie przemurowania musiały być wykonane i odtworzone w oparciu o archiwizowaną dokumentację techniczną. Zarysowania i pęknięcia ścian do 10 mm głębokości zostały wypełnione zaprawą cementową, a reszta przemurowana (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

Remont wymagał zabezpieczenia zawilgoconej dolnej partii murów poprzez zastosowanie szczelnej poziomej przepony powstałej dzięki wykonaniu elektroiniekcji.

Wyniki przeprowadzonych obliczeń w projekcie, pozwoliły również na wymianę dotychczasowego poszycia dachu z blachy na dachówkę ceramiczną karpiówkę. Zmiana poszycia miała niewątpliwie korzystny wpływ na estetykę obiektu, jednakże wymagała wzmocnienia istniejących elementów i połączeń między elementami więźby dachowej, która jako integralny element architektoniczny obiektu stanowi wartość sama w sobie i jest świadectwem historii. (Mączyński D. 2013). Wzmocnienia więźby po doprowadzeniu jej do odpowiedniego stanu, a mianowicie ostrugania skorodowanych elementów drewnianych do zdrowej warstwy konstrukcyjnej, wykonano z obustronnych nakładanych blach stalowych na wszystkich łączeniach. Wiązary wymagały również dodatkowego stężenia skrzyżowanymi taśmami stalowymi montażowymi. Zapisy w dokumentacji projektowej zobowiązały także do odpowiedniego zabezpieczenia oraz impregnacji elementów drewnianych, zabezpieczając je przed szkodnikami, korozją biologiczną, a także pożarem (Rybarczyk A., Hamberg M. 2009).

Podczas trwania prac budowlanych doszło także do niespodziewanego osunięcia się konstrukcji neogotyckiej wieży, która niezwłocznie została odpowiednio zabezpieczona i podjęto stosowne działania, które doprowadziły do przywrócenia wieży jej dawnej okazałości.

W trakcie remontu wykonano również obróbki blacharskie dachów oraz zamontowano rynny i rury spustowe, odprowadzające wody opadowe z połaci dachowych na bezpieczną odległość od istniejących murów zewnętrznych. Jest to jedno z podstawowych działań, poza montażem instalacji drenażowej i kanalizacyjnej wokół budynku, zabezpieczających obiekt zabytkowy przed wodą opadową. (Paszowski M. 2018).

Wokół nawy głównej oraz wieży wykonano opaskę betonową ze spadkiem od budynku, a pozostały teren działki uporządkowano.

Na każdym etapie przeprowadzanych robót budowlanych, jeżeli zachodziła taka konieczność konsultowano się z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

9. WNIOSKI

Każdy zabytkowy obiekt budowlany, szczególnie ten ujęty w rejestrze zabytków, powinien podlegać wyjątkowej ochronie. Analiza zabytków sakralnych, powstałych w latach 1000-1400r., na terenie województwa zachodniopomorskiego, ukazuje że pomimo wielu obiektów zachowanych w dobrym stanie technicznym, większość z nich wymaga bieżących prac konserwatorskich i remontów. Taka okoliczność może być spowodowana brakiem wystarczających środków finansowych, a także nieprawidłowością w podejmowaniu odpowiednich działań i prac przy zabytkach, które wymagają należytej ostrożności i dbałości w kontekście ich konserwacji.

Kościół parafialny pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie to obiekt, który budzi podziw nie tylko pod względem wizualnym, ale również pod kątem stanu swojego zachowania. Struktura architektoniczna obiektu sakralnego przetrwała do dnia dzisiejszego a jego nadzwyczajnie dobra sylweta jest wynikiem licznych działań remontowych przy nim podejmowanych. Ten przykład niewątpliwie ukazuje jak powinna wyglądać ochrona takich obiektów, celem zabezpieczenia ich przed niekorzyst-

nym działaniem czasu oraz przedłużeniem ich historycznego dziedzictwa dla współczesnych odbiorców i przyszłych pokoleń. Kościół parafialny, poza przebytymi rozbudowami, był poddawany ekspertyzom technicznym, na podstawie których zostały przeprowadzone odpowiednie prace remontowe. W obiekcie prowadzona jest także bieżąca konserwacja, nie tylko elementów stałych konstrukcji, ale również wyposażenia ruchomego, co ma korzystny wpływ na pozytywny odbiór całości budynku. Takie działania są konieczne również przy innych podobnych obiektach, celem zachowania ich trwałości i estetyki.

BIBLIOGRAPHY

- Archiwa2.wegorzyno.pl (2018), <http://archiwa2.wegorzyno.pl/solectwo-runowo.html> (Accessed: 17-07-2024)
- Bijak P. (2019) *Zabytki sakralne w systemie prawnym Polski- uwagi de lege ferenda*, w: Cywilizacja i Polityka, T. 17 Nr 17
- Engel G. (1981) *Ewidencja parkowa- park*, Available at: https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-239966/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_32_EN.482048/1 (Accessed: 17-07-2024)
- Kubiak Tadeusz (1992) *Karta biała- kościół par. pw. św. Tomasza Apostoła*, Available at: https://zabytek.pl/pl/obiekty/g-258409/dokumenty/PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_32_EN.531877/1 (Accessed: 16-07-2024)
- Łukaszewicz J. W. (2010) *Badania konserwatorskie stanu zachowania zabytków architektonicznych, ceglanych murów i ruin*, w: red. Szmygin B. (Lublin-Warszawa 2010) *Trwała ruina II. Problemy utrzymania i adaptacji. Ochrona, konserwacja i adaptacja zabytkowych murów*
- Mączyński D. (2013) *Europejskie trendy w badaniach i konserwacji zabytkowych drewnianych konstrukcji dachowych*, w: Przegląd budowlany 3/2013
- Paszkowski M. (2018) *KPP Monografie. Ochrona prawna i opieka nad nieruchomymi zabytkami sakralnymi Kościoła Katolickiego w Polsce*
- Rouba B. J. (2000) *Pielęgnacja świątyni i innych zabytków. Książka nie tylko dla księży*
- Rybarczyk A., Hamberg M. (2009) *Projekt Budowlany remontu konserwatorskiego nawy i wieży Kościoła Parafialnego pw. św. Tomasza Apostoła w Runowie gmina Węgorzyno wraz z oceną ich stanu technicznego*
- Studios7.pl, Stoncel Jan Photography, Available at: <https://studios7.pl/miejsce/runowo.php> (Accessed: 18-07-2024)
- Ustawa z dnia 23 lipca 20003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (2003), Dz. U. 2003 Nr 162 poz. 1568
- Walczak R. (2011) *Symbolika i wystrój świątyni chrześcijańskiej. Przewodnik po współczesnej architekturze wewnątrz sakralnych według soborowych dokumentów Kościoła i aktualnego prawa kościelnego*
- Zabytek.pl, Mapa, <https://zabytek.pl/pl/mapa?od=1000&do=1400&województwo=32&sekcja=zabytki-nieruchome&zabytki-nieruchome=architektura-sakralna&architektura-sakralna=kosciol> (Accessed: 15-07-2024)

AUTHOR'S NOTE

The author graduated with a second degree from the West Pomeranian University of Technology in Szczecin at the Faculty of Architecture. As a member of the West Pomeranian Regional Chamber of Architects, she works professionally as a designer in an architectural office. In the 2023/24 academic year, she taught History of Architecture and Urbanism at the West Pomeranian University of Technology in Szczecin.

O AUTORZE

Autorka ukończyła studia drugiego stopnia na Zachodniopomorskim Uniwersytecie Technologicznym w Szczecinie na Wydziale Architektury. Jest członkiem Zachodniopomorskiej Okręgowej Izby Architektów RP i pracuje zawodowo na stanowisku projektanta w biurze architektonicznym. W roku akademickim 2023/24 prowadziła zajęcia na ZUT w Szczecinie z historii architektury i urbanistyki.

Contact | Kontakt: a.kasper.solakiewicz@gmail.com